

FOLYAMATOS ÉS KÖVETKEZETES REFORMOK*

Az új akadémiai ciklus első évének mérlegét vonjuk meg a mostani közgyűlésen. A parlamentáris eszközökkel végrehajtott rendszerváltás első szakasza a magyar társadalom valamennyi rétegében és csoportjánál, és szinte minden magyar állampolgár életében valamilyen változást jelentett. Ezt a változást sokan sokféleképpen minősítik. Van akit kielégít, vannak, akik nagyobb változást sürgetnek és sokan vannak, akik a jobb élet eredményeit keveslik.

Nagyot változott az Akadémia is az elmúlt évben. A vezetés a *folyamatos és következetes reformok* végrehajtását és a valódi értékek megtartását választotta a gyors, radikális, csupán néhány embert kielégítő átalakítás helyett. A későbbi évek fogják eldönteni, hogy ez a stabilitást megőrző, de mégis változást akaró út volt-e a helyes, vagy a „kezdjünk mindent előlről” jelszóval jelentkező koncepció. Ezekről a kérdésekről elnökünk már szólt vitaindító beszédében.

Én történelmi érdemnek tartom — nem az elnök és a főtitkár érdemének, hanem az egész Akadémia érdemének —, hogy ezen a nagyon kritikus, útkereső, politikai és gazdasági váltókat átállító időszak első évében az Akadémia egésze megőrizte működőképességét, nemzetközi kapcsolatainak rendszerét és drámai helyzetek, viszályok nélkül próbálta meg, hogy figyelmét és energiáját a legfontosabbra, az alkotó tudományos kutatásra, feltételeinek megteremtésére koncentrálja. Legalább 2-3 ilyen nehéz év áll még előttünk. Az elmúlt év tapasztalatai azt a reményt keltik, hogy a megújulás és a folyamatosság együttes igényével ez a korszak áthidalható és gazdaságilag és belpolitikailag stabilizálódott helyzetben a tudományos kutatás megtalálja méltó helyét az új társadalom új értékrendjében.

Az akadémiai kutatóintézetekben 49 igazgató dolgozik. Az elmúlt évben 27 helyen szavaztak a helyi kollektívák az új igazgató személyéről. A főtitkár csak olyan személyt nevezett ki, aki elnyerte a többségi szavazatot az intézetben is és a tudományos osztályoknál is.

Az újonnan kinevezett igazgatóknál 15 esetben új személy, 12 esetben a korábbi vezető látja el a feladatot. Két kutatóintézetnél, nevezetesen a Szociológiai Kutatóintézetben és az Állam- és Jogtudományi Intézetben folyamatban van az új vezetők kiválasztása. Egy évvel ezelőtt a 49 igazgató között

* Bevezető előadás a május 9-i zárt ülésen.

26 akadémikus volt, ma 16 van. A generációváltás jelentős mértékben valósul meg. Az Akadémiai Kiadó és Nyomda Vállalat élére is új vezető került ebben az évben.

Nehezedő gazdasági körülmények

Az Akadémia *gazdasági helyzetét* szeretném röviden jellemezni. Kerülni fogom a sok számadat közlését. Ezeket megtalálhatják a megküldött írásos beszámolókbán.

1990-ben, az év második felében működési nehézségek jelentkeztek több intézetünkben. Főleg a társadalomtudományi intézetek kerültek nehéz helyzetbe. A kormánytól 80 millió forint rendkívüli támogatást kaptunk. Ezzel sikerült elkerülni a fizetéseképtelenséget. Az 1990. évi költségvetés végrehajtásáról külön írásos tájékoztatót terjesztettem elő, amelynek tervezetét a Felügyelő Bizottság is és az Akadémiai Intézetek Bizottsága is megtárgyalta és alapvető egyetértés mellett több javító, pontosító észrevételt tett. Ezeket érvényesítettük. Összegzésként azt tudom mondani, hogy 1990-ben az Akadémia intézményeiben jelentős takarékosági intézkedések és igény-csökkentések árán ugyan, de sikerült egyensúlyban tartani a gazdálkodást. Bárcsak ezt mondhatnám egy év múlva is! Az elmúlt évben az akadémiai kutatóintézeti alaptevékenység körében folytatódott az átrendeződés a non-profit jellegű tevékenységek irányába. A termelési tevékenység aránya csökkent a teljes tevékenységi körön belül.

1991-ben sokkal nehezebb körülmények között vannak intézményeink, mint korábban. A pénzügyi gazdálkodás szabályai keményebbek lettek. A kormány és az Országgyűlés a lehetőségek keretein belül az akadémiai tudományos kutatást kiemelten kezelte. Ezért őszinte köszönetünket fejezzük ki. A bérek viszonylatában az inflációt nagyrészt kompenzáló növelésre volt lehetőség. A tanszéki dolgozók esetében például belső átcsoportosítás eredményeként kerekén 50%-os volt a bérnövelés. Ezzel még nem érték utol egyetemi kollégáikat, de a távolság most már észrevehetően csökkent. A dologi költségkeretek emelése azonban mélyen az árszint növekedése alatt van. Sajnos, ez előre jelzi az év vége körül jelentkező üzemeltetési problémákat. Minden tartalékunk kimerült. Nagyon kérem a kutatóintézeti és intézményi vezetőket, hogy ne számítsanak külső segítségre. A szigorú takarékoságot most kezdjük el, mert ősszel már késő lehet.

Külföldi támogatásokért is pályáznak intézeteink. Jó példaként említhetem meg a Kísérleti Orvostudományi Intézetet, amely nemrégiben nyert el 200 ezer dollár értékű kutatási pályázatot a Human Frontier japán alapítványtól.

A decemberi közgyűlés elvi állásfoglalásának megfelelően, a nehéz gazdasági körülmények között is kiemelt támogatást fordítunk a központi könyvtár könyv- és folyóirat beszerzésére, továbbá a nemzetközi kapcsolatokra és az akadémiai könyv- és folyóirat kiadásra.

Az utóbbi évek legnagyobb kutatási beruházása a KFKI-ban 25 éven át eredményesen működött kutatóreaktor rekonstrukciója volt. Az 1984-ben elfogadott beruházási program a névleges teljesítmény kétszeresre növelésével a maga kategóriájában korszerű eszköz kialakítását célozta meg, amely kutatási, radioaktív izotóp előállítás és egyes gazdasági hasznosítási célokra

egyaránt alkalmas. A beruházás műszaki része befejeződött és most a biztonsági követelményeket teljes mértékben kielégítő újraindítás problémáival nézünk szembe. Az összes érintett testület bevonásával lezajlott részletes megvitátás után számomra világossá vált, hogy az indítás egyik előfeltétele a kiegészít és a helyszínen tárolt fűtőelemek mielőbbi elszállítása, illetve ennek garantálása. Továbbá meg kell oldani az üzemeltetés finanszírozásával kapcsolatban még fennálló problémákat is. A kutatóreaktor mellett végzendő tudományos program tartalmi kérdéseivel az illetékes bizottságok még foglalkoznak.

Tájékoztatom Önöket, hogy tegnap eredményes tárgyalás volt a Paksi Atomerőmű Vállalattal a kiegészít fűtőelemek szakaszos elszállításáról, amely az ősszel megkezdődik.

Az MTA kutatóhálózatával kapcsolatos problémák különösen kielezeten jelentkeznek a *nagy intézetekben*. Ennek tipikus példája — sok egyedi vonása ellenére is — az 1950-ben alapított Központi Fizikai Kutató Intézet. Az ország legnagyobb kutatóközpontjaként a KFKI-ban jelentős szellemi és anyagi vagyon testesül meg, amelynek fenntartása és működtetése az utóbbi két évtizedben egyre nehezebbé vált az állami költségvetésből származó támogatás reálértékének csökkenése miatt. Az állami támogatás csökkenését a KFKI — más kutatóintézetekhez hasonlóan — hosszú időn keresztül szerződéses tevékenységből származó bevételekkel ellensúlyozta. Ez azonban egy olyan kényszerpályát eredményezett, amely a kutatás és a jövedelemteremtő tevékenység arányának az utóbbi javára való fokozatos eltolódása, valamint az eltérő értékrendek összeütközése miatt egyre növekvő belső feszültségekhez vezetett. Ugyanakkor az infrastruktúra fenntartása, üzemeltetése és fejlesztése, a kutatás támogatására történt átcsoportosítás csak különböző formákban vállalt adósságok révén volt lehetséges. Ezeket a terheket a KFKI számítástechnikai szerződéses tevékenységére alapozva eddig képes volt viselni.

Súlyosbította azonban a helyzetet a profitorientált tevékenység gazdasági feltételeinek jelentős megváltozása: beszűkült a belföldi piac, összeomlott a KGST-piac, enyhültek a COCOM-szabályok. Ennek hatásai már érezhetőek voltak 1990-ben is, de drámai mértékben 1991-ben jelentek meg. A piaci változások miatt lecsökkenő volumenű szerződéses bevételek nem teszik tovább lehetővé a meglévő terhek viselését, a hitelfelvételi lehetőségek szűkülése pedig még a lecsökkent szerződéses tevékenység vitelét sem biztosítja.

A gazdasági helyzet romlása tovább élezi azokat a szervezeti és működési problémákat, amelyek a különböző típusú tevékenységek egyetlen szervezeten belüli kényszerű együttéléséből, a tudományos és gazdasági szféra összekeveredéséből adódnak. Mindez csak a KFKI egész struktúrájának átalakításával rendezhető.

Nyilvánvaló, hogy ha a KFKI problémái jól tükrözik a kutatóhálózat jelentős részének nehézségeit, akkor az itt alkalmazandó megoldási mód is példaértékűnek tekinthető. Érdekes ezért röviden ismertetni az *átalakítási koncepciót*, amelynek lényeges jellemzői a következők: a már eddig is nagy szakmai önállóságot élvező KFKI kutatóintézetek teljes gazdasági és jogi önállóságot kapnak, s a kutatási és profitorientált tevékenység szétválasztásával olyan elkülönült kutatási és gazdasági szférák jönnek létre, amelyek között megoszlik a KFKI-ban működtetett vagyon.

A koncepció szerint a kutatási szférát a KFKI jelenlegi intézeteiből létrejövő öt *önálló jogi személyiségű költségvetési kutatóintézet* alkotja. Ezeket a kutató-

központ jogutódját jelentő szervezet foglalja keretbe. A gazdasági szféra a már működő és az átalakítás során megalapítandó gazdasági társaságokból áll, amelyeket egy holding típusú részvénytársaság foglal egységbe. A holding kapja feladatául a gazdasági terhek rendezését, így biztosítható a kutatási szféra működőképessége az új struktúra felállításakor. A kutatási és gazdasági szférát a KFKI jelenlegi központi szervezetéből létrehozandó szolgáltató szervezetek egészítik ki, amelyek feladata az infrastruktúra üzemeltetése, továbbá műszaki, gazdasági és adminisztratív szolgáltatások nyújtása.

A gazdasági szféra kialakítása a költségvetéshez tartozó vagyona vonatkozó elidegenítési moratórium következtében csak a kormány külön eseti engedélyével történhet meg, amelynek elnyeréséért a Tudománypolitikai Bizottságon keresztül folyamodunk. A probléma súlyára való tekintettel gyors és kedvező döntést remélünk, bízva abban, hogy a koncepció megvalósítása meghozza a kívánt eredményt, s így az átalakítással a kutatást és a vállalkozást saját szabályai és érdekeltségi rendszere körébe helyezve alkalmazkodóképes, jól működő szervezetek jönnek létre.

A költségvetés irányelvei

A közgyűlés egyik feladata, hogy vitassa meg és hagyja jóvá a *következő év költségvetésének irányelveit*. Erről szintén írásos előterjesztést tettem, melyet a Felügyelő Bizottság és az Akadémiai Intézetek Bizottsága megvitatott és az előterjesztés már tükrözi a viták eredményét.

Az irányelvek leglényegesebb tételei:

- a bérszínvonal az inflációt felülmúló mértékben növekedjék;
- a dologi kiadásokra fordítható összegek kövessék az inflációt;
- a beruházások terén minőségi javulást érjünk el az elmúlt évhez viszonyítva.

Ugyanakkor szükségesnek tartjuk, hogy az akadémiai kutatóintézmények/kutatóintézetek és támogatott egyetemi és közgyűjteményi kutatóhelyek hálózatát ez év folyamán felülvizsgáljuk. A vizsgálat célja elsődlegesen az elmúlt 4-5 évben végzett kutatómunka eredményeinek számbavétele és értékelése, majd ennek alapján a szükséges intézkedésekre vonatkozó javaslatok kidolgozása. Ez nyilvánvalóan magával vonja a jelenlegi költségvetési bázis-támogatás felülvizsgálatát, illetve átcsoportosítási lehetőségét.

Az a véleményünk, hogy minden esetleges átszervezés, átcsoportosítás, esetleg megszüntetés mozzgó rugója az előző időszakban végzett kutatás eredményességének alapos és széles körű értékelése legyen; nem pedig valamely előre kitűzött prekonceptió a hálózat méretéről és jellegéről.

Az *Országos Tudományos Kutatási Alap* (OTKA) 1991. január 1-vel önálló jogi személlyé vált, s ezzel egyidejűleg az MTA főtitkára megszűnt elnökként funkcionálni. Mint ismeretes, *Andorka Rudolf* akademikust nevezte ki a felügyelő miniszter az OTKA elnökévé. Ezen szervezeti változást már korábban mi kezdeményeztük és ez része a folyamatos akadémiai reformnak a hatalmi szférák decentralizálása és társadalmasítása érdekében. Egy évvel ezelőtt, a közgyűlési beszámolómban erről a kérdésről a következőket mondtam: „Az OTKA Bizottság javasolja, hogy a jövő évtől az OTKA alakuljon át önálló intézménnyé, saját vezetéssel Az Akadémia újjáalakult szakmai bizottságai lássák el a pályázatok elbírálását és rangsorolását. A döntéseket az OTKA-

kuratóriumok hozzák meg, amelyekbe a tagok részben kinevezéssel, részben a szakmai körök delegálásával kerülnének be meghatározott időre. Ez a szervezeti átalakítás egyúttal a pályázati és finanszírozási rend társadalmisítását jelenti, és módot ad a szakmai nyilvánosságra és ellenőrzésre.”

Ismeretes, hogy a korábbi OTKA Bizottság két évvel ezelőtt olyan forgatókönyvet dolgozott ki, hogy 1991. január 1-én az odaítélt OTKA-támogatás legyen ott a sikeres pályázók asztalán. Ez a terv lényegében véve sikerült. Az új OTKA Bizottság 1991. március 1-én döntött és április végén a támogatási előlegek túlnyomó többségét már átutaltuk. Ennek előfeltétele az volt, hogy az új pályázat mielőbb meghirdetésre kerüljön, mégpedig olyan történelmi időszakban, amikor már világos volt, hogy politikai rendszerváltásra kerül sor, a régi kormány leköszön és új kormány lép hivatalba. Tavaly novemberben, amikor a kormány döntött az OTKA jövőjéről és decemberben, amikor az Országgyűlés határozott az 1991. évi költségvetési fedezetről, 3400 elbírált pályázat volt az asztalon, s ez minden bizonnyal befolyásolta a döntéseket. A kormány és az Országgyűlés nagyon kedvező határozatot hozott az OTKA-ról, amiért szintén elismerésünket kell kifejeznünk.

Sok köszönetet kaptam a kutatóktól az OTKA-ban végzett munkáért és a Tudománypolitikai Bizottság elnöke, továbbá az akadémiai fórumok is elismerően nyilatkoztak. Sok jogos bírálat is érte az OTKA-t és személy szerint engem is, néhány nem körültekintő döntésért.

A jóindulatú és segítőkész bírálatok között volt azonban egy olyan vonulat is, amelyre most reagálni szeretnék, lehet, hogy utoljára OTKA-ügyekben. Ezek a bírálók a következőt mondták: az OTKA nagyon helyes tudománypolitikai döntés volt, hiszen a versenyeztetés elvét valósítja meg az alap kutatások finanszírozásánál és az eredményesség elismerését akarja érvényesíteni. De a végrehajtás módja rossz és nincs összhangban a nyugat-európai pályázattalási rendszerekkel. Ez érvényes a pályázati úrlaptól kezdve az egész szelekciós mechanizmusra.

Erre az általánosító bírálatra a következőket válaszolom: amit mondanak, abban lehet sok igazság, de ahogy mondják, az nélkülöz minden történelmi megközelítést. Az OTKA Magyarországon öt évvel ezelőtt indult be, s amihez hasonlítják, az már 30–40 éve működik. Én is tudom, hogy milyenek a nyugat-európai vagy amerikai pályázattalási rendszerek. Részletesen tanulmányoztam azokat. Majd eljutunk oda, hogy hasonló lesz a magyar pályázattalás, de ehhez átmeneti időre is szükségünk van. A kezdetkor én 8 évről becsültem ezt az időszakot. Most is ugyanennyit mondok. Ha egy rendszer beindul — egyébként előzmények nélkül — és ha a szegényes kutatási feltételek miatt szinte minden magyar kutató egyszerre pályázik, akkor naivitás azt mondani, hogy olyan ne bíráljon, aki maga is érdekelt. Ezen kívül nem is olyan egyszerű feladat politikai rendszerváltás idején kiválasztani azt a szűk szakértő csoportot, amely mindent eldönt. Ezért volt az értékelési mechanizmus alapkoncepciója az, hogy a rendszer legyen nagyon nyitott, mindenki lásson bele mindenki lapjába. Azért volt az úrlap olyan egyszerűre tervezve, amilyenre csak lehet, mert a magyar kutatógárda széles köreit arra is meg kellett tanítani, miként pályázzanak, mert erre nem voltak felkészítve. Közben sürgetett az idő és a pénz is nagyon hiányzott. Egy hasonlattal is szeretném érzékeltetni a helyzetet: ha egy gépkocsit álló helyzetből kell felgyorsítani 50 km/óra sebességre, az egészen más fogásokat igényel, mintha a gépkocsi már halad és csak a sebességet kell növelni. Az OTKA, ez a gépjármű már nincs álló helyzetben. Moz-

gásba hoztuk és az üzemanyagtartályt is feltöltöttük. A sebességet növelni kell, és én is azt mondom, hogy most már lehet változtatni a módszereken, az eljárási mechanizmuson.

Akadémiai Intézetek Bizottsága

Decemberben az Akadémia úgy döntött, hogy létrehozza az *Akadémiai Intézetek Bizottságát* azzal a feladattal, hogy a korábbi egyszemélyi döntések helyett testületi vélemények alapján kialakuló vezetői döntések szülessenek, és egyúttal az intézményes ellenőrzés lehetőségeit is megteremtjük. December és május között az Akadémiai Intézetek Bizottsága több alkalommal ülésezett, előzetes elképzeléseit az Elnökség is megvitatta. A Bizottság működési elveiről szóló előterjesztést írásban nyújtottam be a közgyűléshez. A következőket szeretném aláhúzni ezzel kapcsolatban:

Ez a Bizottság korlátozni fogja a főtitkár személyes, vagy a titkársági apparátus által helyesnek elképzelt és a főtitkár által elvállalt döntési lehetőségeket. A főtitkár köteles kikérni és megismerni a Bizottság véleményét az akadémiai kutatóhelyek működésével, illetve a kutatások költségvetésből biztosítható anyagi eszközeinek makroszintű felosztásával, továbbá az akadémiai kutatóhálózat fejlesztési irányainak megjelölésével, a kutatóhelyek működésének szabályozásával, a kutatóhálózat bármilyen átszervezésével kapcsolatos javaslatainak kidolgozásánál.

Ugyanakkor az is lényeges, hogy a főtitkár személyes felelőssége megmarad. A döntéseket ő mondja ki a Bizottság véleményének ismeretében és ő szervezi a végrehajtást. Az ellenőrzés a Felügyelő Bizottság feladata, melyet szintén a közgyűlés küld ki, de amelynek a főtitkár nem tagja.

Biztos vagyok benne, hogy ez az új döntési és ellenőrzési rendszer jobban megfelel a mai társadalmi működési elveknek, mint a korábbi, egyszemélyi felelősségre épített eljárás. Lehetséges, hogy ez még nem tökéletes, lehetséges, hogy a Bizottság összetétele sem elégít ki mindenkit, de mélyen meg vagyok győződve, hogy minőségileg más folyamat alakul ki, mint a korábbi volt. A Bizottság nem csak az akadémiai kutatóintézetek, hanem a támogatott egyetemi és közgyűjteményi kutatóhelyek gazdasági, működési kérdéseivel is foglalkozik.

A tudományos *értékelés* alapvetően továbbra is a szakbizottságok és a tudományos osztályok, illetőleg az általuk felkért szakértők feladata marad. Külön szervező munkát jelent majd ezeknek a testületeknek a tevékenységét jól összehangolni.

Az Akadémiai Intézetek Bizottságának működése megelőlegzi a meghozandó új akadémiai törvény egyik előírását, amely szerint a kutatóhálózat felügyeletének ellátására, a vagyonkezelés és a -gazdálkodás ellenőrzésére a közgyűlés bizottságokat választ, illetőleg beszámoltatja ezeket a Bizottságokat.

Kérem a közgyűlést, hogy támogassa az Akadémiai Intézetek Bizottsága működési elveiről benyújtott előterjesztésemet.

A kutatási eredmények értékelése

A *kutatási eredmények értékelése* ebben az évben különösen fontos feladatot jelent az Akadémia testületi szervei számára. Elkészültek az elmúlt időszak tevékenységét összegző beszámolók, következik az eredmények minősítése.

Közismert, hogy az értékelés rendkívül bonyolult és módszertanilag is sokszor vitatható munka. Világszerte nagy viták folynak a különböző típusú tudományos tevékenységek értékelési lehetőségei körül.

Mint ismeretes, március elején háromnapos kutatói fórumot szerveztünk erről a kérdéstről. Tizenkét bevezető előadás és kerekben negyven hozzászólás hangzott el. A vélemények olyan jelentősen eltértek egymástól, hogy szinte csak az maradt meg közös nevezőként, hogy értékelni kell, és ezt a feladatot a szakmai közösségekre kell bízni. Különösen szenvedélyes vita volt a scientometriai adatok felhasználásáról.

A Fórum első napján, amikor a természettudományi alap kutatások értékeléséről folyt a vita, kérdőívek kitöltésére kértük fel a résztvevőket. A jelenlévő mintegy 200 kutató közül 117-en töltötték ki a kérdőívet.

Arra a kérdésre, hogy alkalmaz-e idézettségi adatokat saját maga vagy mások által publikált eredmények hatásának megállapítására, a megkérdezettek kerekben 63%-a igennel válaszolt és 14%-a nemet mondott.

A választ adó kutatók 68%-a természettudományi kutatási teljesítmények értékelésénél a szakértői bírálat (peer review rendszer) és a tudományometriai módszerek együttes alkalmazását tartja célszerűnek.

A külföldön dolgozó és kimagasló eredményt felmutató kollégáink többször bírálták a hazai kutatásértékelési rendszert a peer review módszer nem kellő ismerete és használata miatt. Az Akadémia bizottsági hálózatának további működtetése során hasznosítani szükséges az ilyen jellegű nemzetközi tapasztalatokat.

A kutatóhelyek eredményei értékelésének ebben az évben *különleges tétje* lesz. Elkerülhetetlen és szükséges feladat, hogy felülvizsgáljuk az akadémiai kutatóintézetek és a támogatott kutatóhelyek jelenlegi struktúráját, illetőleg a költségvetési támogatások eddig kialakult arányát. Valószínű, hogy ez a vizsgálat nehéz döntések meghozatalához vezet majd, sőt létszámcsökkenést is fog magával vonni. Nem tartható fenn tovább az a szemlélet, hogy mindenki kapjon egy kis mentőkötelet.

A szelekció alapja a korábbi kutatási tevékenység nagyon alapos vizsgálata és elemzése. Ezért irányul most kiemelt figyelem az értékelésre.

A kormány gazdaságfejlesztési munkaprogramjában szintén szerepel egy olyan feladat, hogy felmérést kell elvégezni az ország teljes kutatóintézeti hálózatáról, beleértve az akadémiai intézeteket is, majd intézkedési elképzeléseket kell kidolgozni a hálózat korszerűsítésére. Mi már korábban kitűztük magunk elé ezt a feladatot, amit nyilvánvalóan össze fogunk hangolni az országos értékelési eljárással.

Ezzel a munkával párhuzamosan a kutatóintézetek és a támogatott kutatóhelyek előre is fognak tekinteni. Megkértük valamennyi kutatóhely vezetőjét és kollektíváját, készítsék el két hónapon belül *kutatási koncepciójukat* a következő 3–5 éves időszakra. Nincsenek most előre kijelölt országos kutatási prioritások és akadémiai szinten sem akarunk ilyeneket megnevezni. Előbb-utóbb azonban az országos tudománypolitika el fog jutni annak felismeréséig, hogy stratégiai jelentőségű kutatási és fejlesztési prioritásokat határozzon

meg, mint ahogy ez a legtöbb fejlett országban is szokásos. Tény, hogy ma nincsenek ilyen középtávú kiemelt feladatok, azonban kutatóhelyi szinten meg kell, hogy nevezzék azokat az irányzatokat, célokat, témákat, prioritásokat, amelyek vezérelni fogják a kutatómunkát.

A kutatóhálózat struktúrájának és a támogatások arányainak meghatározásánál nyilvánvalóan a kutatási koncepciókat szintén nagy mértékben figyelembe kell venni a korábbi tevékenység eredményeinek értékelésén kívül. A kutatási eredmények részletes ismertetése a jövő évi közgyűlés feladata lesz.

A természettudományi alapkutatások értékelésére használt tudomány-mérési módszerek azonban már most is adnak néhány érdekes információt. A Világbank adatai szerint 1989-ben Magyarország, az egy főre eső nemzeti terméket (GNP/capita) illetően a 46. helyet foglalta el* a világ országai között, ugyanakkor az 1980—1989 időszakra vonatkozó természettudományos publikációs és idézettségi rangsorokban — az MTA Könyvtárban végzett tudomány-metriai kutatások alapján** — a 27. helyet foglalja el. Ez a helyezés egyaránt igaz a jelentős folyóiratokban közölt publikációk számát (19 613), az egy publikációra kapott idézettséget (3,31), valamint ez utóbbit a közlő folyóiratok idézettségi átlagához viszonyító ún. relatív idézettséget (80,0%) illetően is.

Még öröndetesebb, hogy egyes szakterületeken a magyar publikációk átlagos idézettsége az világ országainak rangsorában az első tíz között található, így a kémiai tudományok területén, elsősorban a katalízis és felületkémiai eredmények révén a 4., az idegtudományok, valamint a genetika és örökléstan területén a 6., a valószínűségszámítás és statisztika területén a 8. helyezést mondhatjuk magunkénak. Ugyanakkor azt is megjegyezhetjük, hogy az eredményeket évekre lebontva az évtized első fele tűnik az eredményesebbnek. Az említett szakterületek közül a genetika és az örökléstan területén az 1981-es magyar publikációk idézettségi átlaga a világon a legmagasabb, de az 1984-es cikkeiké is a 3. a világrangsorban; a valószínűségszámítás, a statisztika területén az 1981-ben és 1983-ban publikált magyar cikkek átlagos idézettsége egyaránt a 2. helyet biztosítja. Az évtized második feléből különösen a hazai elektrokémia és elektroanalítika 1987-es cikkeinek 2. helye emelkedik ki. Az évtized egyes éveiben a mérések jelentős idézettségi hatást mutattak még a részecskefizika, a fizikai kémia, a kristálytan és a számítástudományok területén.

Az intézeti hálózat autonómiája

Szeretnék megemlíteni egy gondolatkört: nevezetesen az *akadémiai kutató-intézetek mint hálózat autonómiájának* kérdését. Úgy érzem, hogy az elmúlt évben nagyot léptünk előre az intézet, mint egység autonómiája terén, és sok kezdeményezés volt intézeteken belül is az autonómia érvényesítése érdekében. Azonban semmi érdemleges nem történt — leszámítva az Akadémiai Kutató Intézetek Tanácsa, mint érdekvédelmi szerv létrejöttét — az *intézeti hálózat* autonómiájának fokozása érdekében. Az a véleményem, hogy a hálózati autonómia és az ezzel összefüggő önigazgatás a következő időszak fontos stratégiai lépése.

* The World Bank Atlas, 1989.

** Scientometric Indicators Datafiles, 1980—1989. MTA Könyvtára, 1991.

Az Akadémia elnökével egyetértésben úgy gondoljuk, hogy amennyiben megvalósul az új törvény az Akadémiáról, nagyon is megfontolandó az a kezdeményezés, amit egyébként nem mi találtunk ki, hogy az intézeti ingatlanokból az Akadémia hozzon létre saját kutatási alapítványt és ezzel alapozza meg a kutatóintézeti hálózat nagyfokú autonómiáját és öngazgatását. Ez az alapítvány akadémiai alapítványként működne és az intézetek is megmaradnának az Akadémia védőernyője alatt. Az alapítvány és az egyetemek között további társulások, szövetkezések jöhetnek létre.

A részletek még kiforratlanok, a törvény tervezetét sem vitatta még meg az Országgyűlés, és közismert, hogy sokan támadják ezt a tervezetet, de ezen a javaslaton bizonyára már most érdemes elgondolkodni.

A *támogatott kutatóhelyek* (tanszékek, közgyűjtemények) helyzetéről is szeretnék szólni.

Valamennyi támogatott kutatóhelyet megkérdeztünk a jövőt illetően. Egyeséges volt a válaszadás lényege: várják a további támogatást — anyagit és erkölcsit egyaránt — az Akadémiától. Összegeztük ezeket a véleményeket és a további lépésekről is leírtuk alternatív elképzeléseinket. A jelentés tervezetét a közeljövőben megvitátjuk az érdekeltekkel, majd megkérjük a tudományos osztályokat, hogy véleményezzék, s utána az elnökség elé terjesztjük.

Biztos vagyok abban, hogy az általános állásfoglalás az lesz, hogy fenn kell tartani az akadémiai támogatási rendszert az egyetemeken és közgyűjteményekben. A nagy kérdés az, hogy *hogyan*? Minden menjen tovább változatlanul, vagy valamilyen újraértékelésre van szükség a támogatásban részesülők körénél a pályázati elv alkalmazásával?

Bizonyára az lesz a kiinduló pont, hogy a támogatott kutatóhelyeknél is el kell végezni az elmúlt időszak kutatási eredményeinek értékelését, ahogy erre sor kerül a kutatóintézeteknél. Az előzetes elképzelések szerint — amit az eljövendő viták még módosíthatnak —, a felülvizsgálat három fokozatban valósulna meg:

Az *első vizsgálatot* maguknak az érintett egyetemeknek, egyetemi karoknak kellene elvégezniük.

Az értékelés *második szakaszát* az Akadémia tudományos osztályai folytatnák le, felhasználva az egyetemi megállapításokat, ajánlásokat.

A *harmadik szakasz* az Akadémiai Intézetek Bizottságának állásfoglalása lenne, amelynek alapján döntenének az Akadémia vezetői a további támogatásról, annak mértékéről, arányairól, esetenkénti megszüntetéséről.

A következő időszakban a pályázatátás elvét és gyakorlatát szeretnénk megvalósítani az egyetemi és közgyűjteményi kutatások akadémiai támogatásánál, széles körű szakmai nyilvánossággal összekapcsolva.

Remélhető, hogy a következő hetek tudományos vitái sokat segítenek majd az akadémiai kutatóintézeteken kívüli támogatások korszerűsítésében.

Informatikai fejlesztés

Végezetül szeretnék tájékoztatást adni az *informatikai fejlesztés* eredményeiről, helyzetéről. 1990. végével lezárult a tudományos kutatás és műszaki fejlesztés Információs Infrastruktúra Programjának második fázisa. A Program 1986-ban indult, az MTA és az OMF együttes előkészítő munkája nyomán. A Program célul tűzte ki, hogy megteremtse, és a fejlett kutatási infrastruktú-

rával rendelkező országok adottságaihoz közelítse a hazai kutató-fejlesztő kollektívák informatikai és számítástechnikai ellátottságát. Ezen belül kiemelt célként szerepelt a professzionális személyi számítógépek elterjesztése, a kutatói számítógépes munkahelyek hálózatba szervezése és az így kialakított hálózaton keresztül információszolgáltatások biztosítása a kutatók minél szélesebb köre számára.

A fejlesztés pénzügyi fedezetét MTA, OMFB és OTKA, valamint egyéb (alapvetően intézeti, felsőoktatási és vállalati) források biztosították. A külföldi eredetű eszközök beszerzését világbanki hitel igénybevétele segítette.

A megvalósítás során kerekén 2000 munkaállomás települt, létrejött néhány helyi hálózat, mintegy 70 intézményt kapcsoltak be a hálózatba. Jelentős mennyiségű adatbázisfejlesztési munka indult be. Rutinszerűvé vált számos kutatóhelyen a hazai és nemzetközi tudományos információcsere elektronikus megoldásának használata.

A társadalomtudományi kutatóhelyeken elsősorban a mikrogépek alkalmazása terén következett be látványos fejlődés. Az intézeteknek több mint a kétharmada közvetlenül csatlakozik az IIF programhálózathoz; a többiek bekapcsolása a nyilvános postai hálózaton keresztül folyamatban van.

Előkészítés alatt áll a nagytömegű numerikus adathalmazok statisztikai és összehasonlító elemzését végző módszertani központ kialakítása is. Ezt a feladatot — elsősorban a közgazdasági, szociológiai és politikatudományi kutatószekciók támogatására — a Társadalomkutatási Informatikai Egyesülés látná el.

A számítógéppel támogatott saját *kiadói tevékenység* létrejöttében 1990 alapvető változást hozott. Az intézetek többségében IBM AT-kompatibilis számítógép, lézernyomtató és megfelelő programcsomag áll rendelkezésre, az asztali nyomdászat (Desk Top Publishing) feltételeit a legtöbb helyen sikerült megteremteni. Mindez a közeljövőben jelentősen javítja majd a társadalomtudományi publikációs tevékenység lehetőségeit.

Az Akadémia területén jelenleg 47 telex-szám és 74 telefax szám működik. Ez már minőségi változás a néhány évvel ezelőtti helyzethez képest.

A fejlesztési munkák során számos műszaki, pénzügyi, beszerzési és szervezési nehézséggel kellett megbirkózni. E munkában az MTA, az OMFB és a közreműködő hazai postai szervezetek, valamint a Program összefogó testületei mellett oroszlánrészt vállalt számos kutató és fejlesztő kollektíva, melyek közül a SZTAKI külön kiemelendő. Az IIF Hálózati fejlesztésekben és a szolgáltatások kialakításában és fogadásában érintett sok száz kutató és fejlesztő lelkes munkájának eredményeként lényegében megvalósultak a szolgáltatások nemzetközi szintű biztosításának alapfeltételei.

Beindult egy következő, 1991-től kezdődő szakasz fejlesztési tervének előkészítése is. E szakaszban az előzetes elgondolások szerint az MTA, az OMFB, az MKM és az OTKA új közös programja keretében folynak majd a fejlesztési munkák, Világbanki hitellel is támogatva. A kutatás, fejlesztés és felsőoktatás információszolgáltatásának összehangolt továbbfejlesztése során a legfontosabb feladatok a hazai és külföldi hálózati hozzáférési lehetőségek szélesítésével, valamint a hálózati szolgáltatások körének bővítésével kapcsolatosak.

A tudományos kutatáshoz szervesen kapcsolódó *szakirodalmi információellátásról* és *Akadémiánk Könyvtáráról* is szeretnék röviden szólni:

Az utóbbi években a Kelet- és Közép-Európában végbement társadalmi-gazdasági változások egyik pozitív következménye a szakirodalmi információellátás megjavulása lehetne a régióban. Ennek azonban a gazdasági feltételei

jelenleg nincsenek meg a könyvek és folyóiratok tekintetében. Ebben a jelenlegi átmeneti szakaszban a kormányok részleges, de nagyon is érezhető kivonulása a kulturális és tudományos szférából már nem, a fejletlen piacgazdaság pedig még nem képes fenntartani az információ-ellátást. A könyv- és folyóiratgyűjtemények meggyengülésének veszélyére innen is szükségesnek látszik felhívni a figyelmet.

Természetesen az akadémiai információ-ellátásra is vonatkozik, ami a régióval összefüggésben elhangzott. Akadémiai Könyvtárunk nemzetközi kapcsolatainak köszönhetően változatlanul, de nehezülő körülmények közepette tudja fejleszteni gyűjteményeit és szolgáltatásait. A nemzetközi kiadványcsere felhasználásával pótolhatatlan könyvekhez és folyóiratokhoz juttatják a kutatást. Több, mint 70 országból a folyóiratok 70%-a, míg a könyvek 40%-a érkezik devizamentesen. Ez alighanem nemzetközileg is a jó eredményekhez tartozik, de ezt a csereprogramot egyre nehezebb helyzetbe hozza az akadémiai folyóiratok egy részének anarchikus megjelése.

Az Akadémia *hivatali szervezetét* is korszerűsítjük. Az átszervezés alapelve, hogy a választott testületi bizottságok struktúrájának és feladatainak megfelelően alakuljon a Titkárság apparátusi felépítése. A felügyelet és irányítás helyett a szolgáltatás, a koordináció, a döntések végrehajtása került előtérbe, de természetesen bizonyos ellenőrző funkciók megmaradtak, mégpedig a jogi szabályozás betartása és a gazdasági, pénzügyi feyelem vonatkozásában. A létszámcsoökkentés 15%-ban határoztuk meg. Ennek felét már teljesítettük.

Az elmondottakkal kívántam kiegészíteni az írásos előterjesztéseket.

Az elmúlt évre azt mondhatjuk, hogy nagyobb megrázkódtatások nélküli ún. „munka-év” volt. Szeretném ismételtlen aláhúzni, hogy a következő időszaknak nagy tétje lesz; az elmúlt esztendő eredményességének minősítése, majd ennek alapján a kutatóhálózat korszerűsítésére vonatkozó elgondolások megvitatása és a közgyűlés elé terjesztése.

Kérem segítségüket és közreműködésüket ennek a nagyon felelősségteljes és nehéz döntéseket igénylő munka elvégzéséhez.

TUDÓSÍTÁS A ZÁRT ÜLÉSRŐL

Az Akadémia 1991. évi rendes közgyűlésének zárt ülése május 9-én az elnöki és főtáskári beszámolóval kezdődött. (Lásd a folyóirat 663, illetve 674 oldalán.)

Az elnökség a közgyűlés előkészítése során a következő írásbeli összefoglalókat, javaslatokat küldte el minden akadémikusnak: Összefoglalás az 1990. májusi rendes közgyűlés óta végzett testületi munkáról; Beszámoló az MTA intézményeinek és Titkárságának (volt Központi

Hivatalának) 1990. évi tevékenységéről; Az Országos Athenaeum Bizottság beszámolója az egyetemekkel történt eddigi megállapodásokról; Előterjesztés az Akadémia 1992. évi költségvetési irányelveiről; Előterjesztés az Akadémiai Intézetek Bizottsága működési elveiről; Előterjesztés a tudományos kutatók tömeges kiáramlásának megelőzéséről; Előterjesztés a tudományos osztályok hatáskörének, szerkezetének, ezen belül esetleges környezet-